
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԻ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ
ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ

ԹԱԲԱՂՅԱՆ Ս. Վ.

Յուրաքանչյուր լեզու ունի անհրաժեշտության կարգը (կատեգորիան) արտահայտող քերականական, բառակազմական իր միջոցները: Գերմաներենում այդ կարգը դրսևորվում է մոդալ (եղանակավորող) բայերի, եղանակավորող ստորոգելիական վերադիրների և մոդալ ֆյուրունգների՝ եղանակավորող առաջնորդողների միջոցով: Օրինակ՝ Er soll lernen – **Նա պետք է սովորի**: Sie muß fahren – **Նա պետք է մեկնի**: Diesen Text soll er gut lessen – **Այս տեքստը նա պետք է լավ կարդա**: Հայերենում այդ գործառույթը կատարում են հարկադրական եղանակի պիտի, պետք է և պայմանական եղանակի կ եղանակիչները, որոնք ավելանում են ըղձական ապառնիի և ըղձական անցյալի ժամանակային ձևերին: Հայերենում անհրաժեշտության կարգը կարող է դրսևորվել նաև գործողության պայմանի պարագայում, ինչպես՝ Ես կգամ վերադառնալու պայմանով:

Հարկ է նշել, որ անհրաժեշտության կարգի հաշվառումը կարևոր է լեզվական որևէ երևույթի ուսումնասիրության հարցում: Այդ կարգը իր ուրույն մոդելներով դրսևորվում է գերմաներենի քերականության մեջ՝ առաջադրելով նորանոր միջոցներ, նորաբանություններ: Անհրաժեշտությունը «անպայման պետք է տեղի ունենա տվյալ պայմաններում»¹, որը երևույթների կապերի և միջոցների այնպիսի զարգացումն է, որն անխուսափելիորեն բխում է այդ երևույթների ներքին հատկություններից, փոխհարաբերություններից²: Մոդալ բայերը, որոնք գերմաներենի անկանոն բայացանկի մեջ մտնող պրետերիտո-պրեզենտային³ և անհրաժեշտության կարգի դրսևորման քերականական ձևեր են, ունեն լեզվական որոշակի առանձնահատկություններ՝ խոնարհման հատուկ համակարգ: Լեզվաբան Վ. Ժիրմունսկին գրում է, որ մոդալ բայերի մեծամասնությունն առաջացել է մի շարք բայերի անցյալ (Präteritum կամ Imperfekt) և ներկա

¹ Փիլիսոփայական բառարան, Մ. Մ. Ռուլենտալի խմբագրությամբ, Ե., 1975, էջ 76:

² Սպիրկին Ա. Գ., Մարքսիստական փիլիսոփայության դասընթաց, Ե., 1970, էջ 257:

³ Крашенинникова Е. Модальные глаголы в немецком языке, М., 1954, с. 3.

(Präsens) ժամանակների ձևերից⁴: Այսպես, wollen-ը (ուզենալ, կամենալ) առաջացել է wolta [welta]-ից, Lassen-ը՝ lazan, lazu (թույլ տալ) բայերից: Գերմաներենում մոդալ բայերի երեք հիմնական ձևերը քերականական դերբայներ են՝ Infinitiv, Imperfekt, Partizip 2, որոնք կազմվում են հիմնականում թույլ խոնարհման բայերի⁵ նման: Որոշ մոդալ բայեր (müssen, können, dürfen, mögen), որոնք անորոշում ունեն քմայնացում, անցյալ կատարյալում (Imperfekt կամ Präteritum) և Partizip 2-ում այն կորցնում են, օրինակ՝

Können – konnte – gekonnt (կարողանալ, գիտենալ)

Mögen – mochte – gemocht (ուզենալ, կամենալ)

Dürfen – durfte – gedurft (արտոնության իրավունք ունենալ մի բան անելու)

Müssen – mußte – gemußt (ստիպված, հարկադրված լինել):

Նշված բոլոր մոդալ բայերը, որպես կանոն, Präsens (ներկա) ժամանակի 1-ին և 3-րդ դեմքերում չունեն դիմային վերջավորություն, եզակի թիվը կազմում են արմատական ձայնավորի փոփոխությամբ (Ablaut): Ուժեղ խոնարհման բայերն իրենց անցյալ կատարյալը (Präteritum կամ Imperfekt) կազմում են նույն ձևով, այստեղից էլ՝ մոդալ բայերի Präterito-Präsenta անվանումը: Յուրաքանչյուր միտք խոսքում, տվյալ դեպքում՝ քերականական հատուկ կառուցվածքներում դրսևորվում է անհրաժեշտորեն: Գերմաներենում իմաստաբանական անհրաժեշտության կարգը դրական (positiv) նախադասություններում արտահայտվում է müssen մոդալ բայի միջոցով, օրինակ՝ Ashot muß nach Jerevan fahren – Աշոտը պետք է մեկնի Երևան: Իսկ ժխտական (negativ) նախադասություններում՝ nicht können և nicht dürfen մոդալ բայերի միջոցով, Ashot kann nicht nach Jerevan fahren – Աշոտը չի կարող մեկնել Երևան: Können-ը արտահայտում է ֆիզիկական և մտավոր կարողության իմաստ: Ich kann nicht Geige spielen – Ես չեմ կարող ջութակ նվագել: Այս օրինակներից երևում է, որ՝ երբ գործ ունենք իմաստաբանական կարգի հետ, կիրառվում են sollen և müssen մոդալ բայերը: Երկու բայերն էլ արտահայտում են անհրաժեշտության գաղա-

⁴ Жирмунский В. История немецкого языка, М., 1948, с. 245.

⁵ Թույլ խոնարհման բայերի անցյալ կատարյալը (Imperfekt) կազմվում է - (e) վերջածանցով, իսկ քերականական դերբայը (Partizip 2)՝ ge նախածանցով և (e)t վերջածանցով:

փար: Sollen-ի դեպքում այն դիտվում է որպես ներքին համոզմունք, մղում, անհրաժեշտություն, որպես իրադրությունից բխող կարգադրություն, որի դեպքում պարտադիր չէ գործողության իրականացումը, մինչդեռ müssen-ի պարագայում անհրաժեշտությունը դիտվում է որպես անխուսափելիություն: Անհրաժեշտության իմաստաբանական-քերականական կարգը գերմաներենում կարող է արտահայտվել haben+zu+Infinitiv խմբով (մոդելով): Օրինակ՝ Ich habe etwas zu machen – **Ես ինչ-որ բան ունեմ անելու:** Ich muß (soll) etwas machen – **Ես պետք է ինչ-որ բան անեմ կամ** Diese Arbeit ist zu machen – **Այս աշխատանքը պետք է կատարվի:** «Sollen» մոդալ բայը ևս նույն կերպ է արտահայտում անհրաժեշտության գաղափարը, բայց տվյալ բայի կիրառման դեպքում միշտ ենթադրվում է գործողությունը կատարողի և մոդալության հեղինակի անհամապատասխանություն UH#UM՝, ինչպես՝ Aschot soll Aram anrufen – **Աշոտը պետք է Արամին զանգահարի:** Հատկապես man անորոշ դերանունով կազմված նախադասություններում sollen և müssen բայերի իմաստն ավելի է շեշտվում՝ հավանաբար, այն պատճառով, որ չկա հստակ գործող անձը, այլ շեշտվում է կատարվելիք գործողությունը՝ որպես անհրաժեշտություն: Man muß das Problem der Luftverschmutzung lösen – **Պետք է լուծվի օդի աղտոտվածության հիմնահարցը:** Անհրաժեշտության գաղափարը կարելի է արտահայտել եղանակավորող բայերի և բայի անորոշ-կրավորական (Infinitiv-Passiv) ձևի միացությամբ: Այս կառուցվածքի մոդելը հանդիպում է գերմաներենի՝ ենթակա չպահանջող բայերի մեջ, օրինակ՝ Es muß auch in Zelten geschlafen werden – **Պետք է որ վրաններում քնած լինեք:** Անհրաժեշտության դրսևորման քերականական միջոց են նաև գործողության առարկա չպահանջող (խնդրառություն չունեցող) նախադասությունները: Օրինակ՝ Es muß das Problem der Luftverschmutzung geiöst werden – **Պետք է լուծվի օդի աղտոտության հիմնախնդիրը:** Քերականական կառուցվածք (մոդել) Sein+zu+Infinitiv-ը գերմաներենում անհրաժեշտության կարգն արտահայտում է նաև մեկ այլ միջոցով: Այս ձևը երկիմաստ է: Իմաստը հասկացվում է բուն տեքստում՝ բառային նեղ իմաստի միջոցով: Այն կիրառվում է միայն այն բայերի հետ, որոնք, մոդալությունն արտահայտելու դեպքում նախադասությանը տալիս են քերականական իմաստ, այն է՝ անհրաժեշտու-

Վանաձևում U-ն մոդալության հեղինակն է, H-ը՝ գործողությունը, իսկ M-ը՝ մոդալությունը:

թյան գաղափար, ինչպես՝ Von hier ist dir zu sehen – **Դու այստեղից ես լավ երևում:** Մողալ ստորոգելիական վերադիրները ևս միջոց են անհրաժեշտության գաղափարի դրսևորման համար: Այդպիսի օրինակ է nötig, notwendig–**բառերի կիրառությունը**՝ Es ist nötig, diese Aufgabe noch in diesem Jahr zu erfüllen – **Այս հանձնարարությունը անհրաժեշտ է դեռ այս տարվա մեջ կատարել:** Infinitiv 2-ի հետ sollen մողալ բայը հաճախ է հանդես գալիս: Այս դեպքում ուրիշի գործողության անհրաժեշտությունը կամ ուրիշի կարծիքն արտահայտում են անուղղակի խոսքի միջոցով: **Օրինակ՝** Übrigens soll er sich ganz heiter bekommen haben in Danzig – **Ի դեպ, ասում են, նա բավական ուրախ ժամանակ է անցկացրել Դանցիգում:** <<Müssen>> մողալ բայը օգտագործվում է նաև Infinitiv 2-ի հետ: **Ինչպես, օրինակ՝** Er hat eine inhaltsreiche Vorlesung gehalten, er muß viel gearbeitet haben – **Նա մի իմաստալի դասախոսություն կարդաց: Նա պետք է, որ շատ աշխատած լինի:** Na, daß muß kommissch angesehen haben – **Այո՛, երևի դա շատ ծիծաղելի տեսք է ունեցել:** Sollen մողալ բայը կարող է արտահայտել նաև անհրաժեշտությունից բխած հրաման, խնդրանք: **Երբ müssen բայը անհրաժեշտության դեպքում ժխտում է թույլտվությունը, ապա իր նշանակությամբ մոտենում է brauchen-ին (կարիք ունենալ), ինչպես՝** Sie müssen sich nicht operieren lassen – **Դուք չպետք է թույլ տաք, որ Ձեզ վիրահատեն:** Sollen մողալ բայի մյուս նշանակությունը գործողության ենթադրությունն է, որտեղ իշխում է անհրաժեշտությունից բխած հավանականությունը, ինչպես՝ Der Zug soll (muß) bald kommen – **Պետք է, որ գնացքը շուտով գա:** Այս օրինակները փաստում են, որ sollen և müssen մողալ բայերը կարող են իրար փոխարինել: Մակայն, ի տարբերություն müssen-ի, sollen-ն արտահայտում է ուրիշի խոսքի վրա հիմնված ենթադրություն, իսկ müssen-ը՝ ենթադրություն՝ ինչ-որ օբյեկտիվ կանխանշանների իմացության հիմքով: Այս նշանակությամբ müssen մողալ բայը կարող է կիրառվել և՛ Infinitiv 1-ի, և՛ Infinitiv 2-ի հետ: **Նման դեպքերում վերջիններիս մեջ կա ոչ թե եղանակային, այլ ժամանակային տարբերություն:** **Օրինակ՝** Er muß es noch nicht wissen, sonst hätte er mir's gesagt (Infinitiv 1) – **Պետք է, որ նա դրա մասին իմացած չլիներ, հակառակ դեպքում ինձ կասեր:** Sie müssen damals sehr müde gewesen sein (Infinitiv 2) – **Պետք է, որ բավական հոգնած լինեիք:** Wie glücklich sie sein muß – **Պետք է, որ նա բավական երջանիկ լինի:** Müssen+Infinitiv կառուցվածքը (մողելը) կարող է լինել պարզապես բայ. մողալությունն այս դեպքում որևէ լիիմաստ բայի միջոցով

կարտահայտվի, ինչպես՝ Grunlich war seit diesem Tage mürrisch... ja unausstehlich das muß ich sagen – **Գրունլիխն այդ օրվանից փնթփնթան էր դարձել...այո՛, ես կասեի՝ անհանդուրժելի:**

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ անհրաժեշտության կարգը գերմաներենում դրսևորվում է բազմաբնույթ և բազմազան քերականական միջոցներով:

КАТЕГОРИЯ НЕОБХОДИМОСТИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

ТАБАГЯН С. В.

Резюме

Диалектическая категория необходимости в грамматике немецкого языка выражается как посредством модальных глаголов, так и других разнохарактерных грамматических структур (моделей). Модальные глаголы как грамматические формы выражения категории необходимости имеют свои языковые особенности, особую систему спряжения. Эти глаголы широко используются в немецком языке.

THE CATEGORY OF NECESSITY IN GERMAN LANGUAGE

S. TABAGYAN

Abstract

Dialectical category of necessity in German language is expressed both by means of modal verbs and multicharacter grammatical structures (models). Modal verbs being grammatical forms of expression of the category of necessity have typical language peculiarities and a special system of conjugation.

All of them have broad application in German language and serve as a factor of transformation for linguistic innovations.